

บทความวิจัย (Research Article)

การสื่อความหมายของภัณฑารักษ์วัยเก๋า
:ชุดนิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน ในมิวเซียมสยามInterpretation of Elderly Curator through Ratchadamnoen Exhibition
Curated by Museum Siamนิชา แฮสกุล
Nicha Haesakul

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสื่อความหมายในพิพิธภัณฑ์ทางเลือกสมัยใหม่ ผ่านนิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน นิทรรศการผลงานวัย ของมิวเซียมสยาม โดยวิธีการเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ภัณฑารักษ์วัยเก๋ากว่า 3 ท่าน และการเก็บข้อมูลพื้นที่จริง กรณีศึกษาชุดนิทรรศการ “ร่องรอยราชดำเนิน: นิทรรศการผลงานวัย” นิทรรศการหมุนเวียนที่จัดแสดงเมื่อ 2 ก.ค. – 31 ต.ค. 63 โดยมิวเซียมสยาม เขตพระนคร กรุงเทพฯ และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยแนวคิดพื้นที่แห่งความทรงจำ, การสื่อความหมายของพิพิธภัณฑ์ในศตวรรษที่ 21 ผลการศึกษาพบว่านิทรรศการชุดนี้มีกระบวนการสร้างตัวตนของนิทรรศการจากเสียงของภัณฑารักษ์วัยเก๋า พิพิธภัณฑ์ตั้งความทรงจำและประวัติศาสตร์ของผู้สูงวัยเป็นเรื่องราวเชื่อมโยงผ่านบุคคล อาคาร สถานที่ วัตถุในราชดำเนิน นิทรรศการชุดนี้มีการสื่อความหมายเพื่อรักษา และประกอบสร้างความทรงจำของบุคคลขึ้นมาใหม่ โดยสะท้อนให้เห็นถึงบริบทของสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ผ่านมุมมองจากความทรงจำของผู้สูงวัยที่มีต่อการจดจำถนนราชดำเนิน อีกทั้งยังสะท้อนถึงบทบาทเบื้องหลังของพิพิธภัณฑ์ผ่านประเด็นของสังคมสูงวัยในปัจจุบัน โดยพิพิธภัณฑ์คล้ายกับศูนย์ข้อมูล (Information center) ที่เน้นการสื่อความหมายในหลากหลายรูปแบบ นิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน เป็นต้นแบบนิทรรศการทางเลือกใหม่ในสังคมไทย ด้านการมีส่วนร่วมระหว่างภัณฑารักษ์กับผู้สูงวัย และการนำเสนอความทรงจำที่เท่าเทียม นิทรรศการทำหน้าที่เป็น Realms of Memory ศูนย์รวมการนำเสนอวิสัยทัศน์ของพิพิธภัณฑ์ที่มีมุมมองการสื่อสารและบอกเล่าด้วยลักษณะล่างสู่บน มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของบุคคลทั่วไปอย่างเท่าเทียม

คำสำคัญ: การสื่อความหมาย พิพิธภัณฑ์ทางเลือก นิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน นิทรรศการผลงานวัย ภัณฑารักษ์วัยเก๋า มิวเซียมสยาม

Abstract

This research aimed to study the interpretation of elderly curators in the modern alternative museums through the trace of Ratchadamnoen exhibitions, curated by Museum Siam. Using a qualitative research approach, data were collected from documents, interviews

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล จังหวัดนครปฐม 73170

Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University, Nakhon Pathom 73170

Corresponding author; email: Haesakuln@gmail.com

(Received: 11 February 2024; Revised: 19 May 2024; Accepted: 28 June 2024)

DOI: <https://doi.org/10.14456/psruhss.2024.48>

with elderly curators, and on-site data from the trace of Ratchadamnoen exhibitions, a rotating exhibition held from July 2 to October 31, 2020, curated by Museum Siam, located in Phra Nakhon, Bangkok, Thailand. The findings indicated that this exhibition had a process of shaping its identity through the voices of elderly curators. The museum held memories and histories of the elderly as narratives linked by individuals, buildings, places, and objects along with Ratchadamnoen Avenue. This exhibition had maintained and reconstructed personal memories to reflect societal contexts at certain points in time, showcasing the diverse perspectives of the elderly on Ratchadamnoen Avenue. Additionally, it reflected the museum's role in addressing the issues of today's aging society. The museum functioned as an information center, emphasizing diverse forms of communication. The trace of Ratchadamnoen exhibitions served as a model for new alternative exhibitions in Thai society, emphasizing the participation of museum curators and the elderly and presenting equitable memories. The exhibition functioned as a realm of memory, presenting the museum's vision from the bottom-up, which highlighted the equal value and significance of the voices of ordinary people.

Keywords: Interpretation, Alternative museum, Traces of ratchadamnoen: tran-generation exhibition, Elderly curator, Museum siam

บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยมีการเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์ทางเลือก ที่นำกระแสพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่เข้ามาปรับใช้ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ส่งอิทธิพลและตีกรอบให้กับงานพิพิธภัณฑ์ที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขของยุคสมัย เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ภาครัฐ และชุมชน การปรับตัวในครั้งนี้จึงเป็นสิ่งกระตุ้นให้พิพิธภัณฑ์สร้างทางเลือกเพื่อโอรับต่อผู้เข้าชมทุกกลุ่ม และนำเสนอเรื่องราวที่มีความสำคัญในหลายแง่มุม โดยเฉพาะการปรับใช้คำนิยามใหม่จากสมาคมพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ (International Council of Museums: ICOM) ที่ประกาศความหมายใหม่ของพิพิธภัณฑ์ เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2565 โดยอธิบายว่า คำจำกัดความใหม่นี้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในบทบาทของพิพิธภัณฑ์ ที่ตระหนักถึงความสำคัญของการไม่แบ่งแยก (Inclusive) การมีส่วนร่วมของชุมชน และความยั่งยืนเน้นย้ำการเข้าถึงองค์รวมของสังคม ด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ รวมถึงสถานที่ วัตถุ เรื่องราว ที่สิ่งเหล่านี้ถูกรวบรวมตีความสู่พิพิธภัณฑ์ (ICOM, 2022)

แม้การบอกเล่าเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์แบบประเพณีดั้งเดิมส่วนมากจะเป็นการนำเสนอประวัติศาสตร์กระแสหลัก แต่พิพิธภัณฑ์ทางเลือกใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในศตวรรษที่ 21 เริ่มมีการนำเสนอประวัติศาสตร์กระแสรอง ดังนิทรรศการชุด “ร่องรอยราชดำเนิน : นิทรรศการผสวนวัย” จัดโดยมิวเซียมสยาม นิทรรศการหมุนเวียนที่จัดแสดงเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม – 31 ตุลาคม พ.ศ. 2563 โดยนิทรรศการนำความทรงจำและประวัติศาสตร์ของผู้คนทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับถนนราชดำเนินมาสร้างสรรค์เป็นเรื่องเล่า ยกกระดานมีส่วนร่วมกับผู้เข้าชม โดยมิวเซียมสยามเปิดรับสมัครผู้สูงวัยเข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการ “ภัณฑารักษ์วัยเก๋า เล่าเรื่องราวราชดำเนิน” พ.ศ. 2562 จากนั้นมิวเซียมสยามคัดเลือกผู้สูงวัยเข้ามาทำหน้าที่เป็นภัณฑารักษ์วัยเก๋ากำหนดจำนวน 16 ท่าน (มิวเซียมสยาม, สุจิตตินิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน, 2563) โดยกระบวนการของนิทรรศการชุดนี้สะท้อนว่าทุกเรื่องราวมีความสำคัญต่อการบอกเล่าสู่สาธารณะ และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของ

พิพิธภัณฑ์ที่ตระหนักถึงการให้ความสำคัญต่อความเท่าเทียม การมีส่วนร่วมของทุกคน อีกทั้งเชื่อมโยงกับกระแสความสนใจในประวัติศาสตร์กระแสรองที่เพิ่มมากขึ้น ผู้วิจัยจึงเลือกนิทรรศการชุด “ร่องรอยราชดำเนิน : นิทรรศการผานวัย” ของมิวเซียมสยาม เป็นกรณีศึกษาเพื่อแสดงถึงตัวอย่างรูปแบบพิพิธภัณฑ์ทางเลือกสมัยใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศไทย ผ่านสื่อความหมายของนิทรรศการผ่านความเท่าเทียมจากเสียงของกลุ่มคนทั่วไป สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิดพื้นที่แห่งความทรงจำ และการสื่อความหมายของพิพิธภัณฑ์ในศตวรรษที่ 21 มาเป็นกรอบในการอธิบายพิพิธภัณฑ์ทางเลือกสมัยใหม่ ผ่านชุดนิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน

วัตถุประสงค์

ศึกษาการสื่อความหมายในพิพิธภัณฑ์ทางเลือกสมัยใหม่ของประเทศไทย ผ่านนิทรรศการ ร่องรอยราชดำเนินของมิวเซียมสยาม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

พื้นที่แห่งความทรงจำ

นิทรรศการร่องรอยราชดำเนินของมิวเซียมสยาม นำเสนอประวัติศาสตร์ของถนนราชดำเนินตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านการมีส่วนร่วมของสังคมโดยพิพิธภัณฑ์รวบรวมความทรงจำ ประสบการณ์ และเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนทั่วไป ดังนั้นการที่พิพิธภัณฑ์ริเริ่มนำความทรงจำของผู้คนทั่วไป เข้ามายึดโยงกับความเป็นราชดำเนินผ่านการสื่อความหมายในนิทรรศการ จนพัฒนาเป็นสื่อการเรียนรู้แบบรูปธรรมที่สร้างการรับรู้ให้กับสาธารณชน เป็นกระบวนการที่ความทรงจำของกลุ่มคนถูกนำมายึดโยงกับสื่อกลางใหม่ในฐานะนิทรรศการสามารถเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดเรื่องพื้นที่แห่งความทรงจำที่นำเสนอมุมมองทางประวัติศาสตร์ความทรงจำและการบอกเล่าผ่านพิพิธภัณฑ์หรือสิ่งแทน โดยสรุปความหมายของพื้นที่แห่งความทรงจำ (Site of Memory) ภายใต้วลี Realms of Memory ใน Lieux de memoire ของ ปีแอร์ นอรา (Nora, 1989) ดังนี้

ปีแอร์ นอรา กล่าวว่า ปรากฏการณ์และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในอดีตทั้งเรื่องสงคราม การอพยพ การย้ายถิ่นฐาน ที่มีการโยกย้ายกลุ่มคน และการเข้าถึงคนระดับท้องถิ่น ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีมุมมองที่มองจากกลุ่มเล็ก ๆ ขยายไปสู่กลุ่มที่ใหญ่กว่า กระแสความทรงจำจึงถูกรื้อฟื้นขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นหลัก การที่ประวัติศาสตร์ชุดหนึ่งถูกตั้งคำถามจากผู้คนมากขึ้น เป็นสิ่งที่คล้ายกับการปลดปล่อยอาณานิคมภายใน เช่นเดียวกับการตั้งคำถามถึงความเป็นไปของการบอกเล่าประวัติศาสตร์กระแสรองที่เผยให้เห็นถึงโครงสร้างใหม่ของพื้นที่สาธารณะที่เน้นย้ำเรื่องท้องถิ่นและพื้นที่ในความทรงจำที่ถูกกดทับ

ความทรงจำคือชีวิตที่เกิดจากสังคม (Living Society) หยั่งรากไปที่คอนกรีต ช่องว่าง ท่าทาง รูปภาพ และวัตถุ และยึดโยงตัวเองเข้ากับสถานที่และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในกระบวนการรำลึกถึงสมัยใหม่มองไปที่อดีตพบจุดเชื่อมต่อในพื้นที่ (Site) ที่หลากหลาย ไม่ใช่แค่อนุสาวรีย์และพิพิธภัณฑ์ แต่รวมถึง นวนิยาย เมือง บุคคล สัญลักษณ์ และวัตถุอื่น ๆ (Nora, 1989) ในบทความนี้ นิทรรศการและพิพิธภัณฑ์เข้ามาเป็นสื่อกลางทั้งด้านการสื่อความหมายและยึดโยงความทรงจำเหล่านั้น จากเดิมซึ่งความทรงจำ ประสบการณ์และเรื่องเล่า ยังคงอยู่กับตัวบุคคล แต่ถูกกระบวนการทางพิพิธภัณฑ์และนิทรรศการทำให้ความทรงจำเหล่านั้นกลับมาสู่การเป็นจุดศูนย์รวมและเป็นความทรงจำร่วม (Collective Memory) จากการบอกเล่าสู่สาธารณะ โดยถูกบอกเล่าผ่านเส้นทางของสังคมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ช่วยส่งเสริมการทำหน้าที่ของสิ่งนั้น ๆ ผ่านช่วงเวลา

การเล่าประวัติศาสตร์และความทรงจำที่สอดคล้องกับพื้นที่ที่ถูกให้ความหมาย คู่กับบริบทสังคมในขณะนั้น มองผ่านแนวคิดพื้นที่ความทรงจำว่าเป็นพื้นที่ที่เกิดจากกระบวนการสร้างความทรงจำที่สังคมจัดระเบียบอดีต และรื้อถอนความทรงจำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Spontaneous Memory) เพราะเมื่อความทรงจำสูญหายหรือหลงลืม เราจะจดจำผ่านประวัติศาสตร์แทน เกิดเป็นแหล่งความทรงจำร่วมผ่านภาพตัวแทนที่เป็นสื่อกลาง สัญลักษณ์ วัตถุสิ่งของ และพื้นที่กายภาพ เพื่อเชื่อมโยงระหว่างความทรงจำที่เกิดขึ้นจริงกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ โดยพื้นที่แห่งความทรงจำจะอยู่ภายใต้การเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ หรือวัตถุทางกายภาพ ในทางกลับกันเรื่องเล่าหรือพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เกิดจินตภาพ การจดจำกลายเป็นความทรงจำ

ในอดีตถนนราชดำเนินมักถูกนำเสนอจากประวัติศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งเป็นการบอกเล่าในอีกรูปแบบหนึ่ง แต่ในสังคมปัจจุบันต่างตระหนักถึงการหลุดพ้นอาณานิคมความคิดกระแสหลัก สู่การปลดปล่อยประวัติศาสตร์กระแสรอง ในที่นี้คือการเข้าถึงความทรงจำระดับท้องถิ่น ความทรงจำของกลุ่มคนชายขอบ และรื้อฟื้นความทรงจำที่เคยถูกกดทับขึ้นมาใหม่ โดยนำมาเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่ความทรงจำของกลุ่มคนในประวัติศาสตร์กระแสรอง ที่ถูกดึงมานำเสนอในนิทรรศการชุดร่องรอยราชดำเนิน ของมิวเซียมสยาม ควบคู่กับบริบทของสังคมในขณะนี้ซึ่งเข้าสู่บทบาทใหม่ของพิพิธภัณฑ์ทางเลือกในศตวรรษที่ 21 ต่อไป

การสื่อความหมายของพิพิธภัณฑ์ในศตวรรษที่ 21

มองผ่านพื้นฐานแนวคิดสัญวิทยา ของโรลังด์ บาร์ตส์ ที่อธิบายว่าหน่วยที่เล็กที่สุดของความหมาย คือ สัญยะ (Sign) ซึ่งประกอบด้วย รูปสัญญะ (Signifier) กับความหมายสัญญะ (Signified) (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2562) โดยความหมายเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของสัญญะที่ร่ายล้อม เราจึงนำมาศึกษากระบวนการทำงานเพื่อวิเคราะห์ความหมายที่สื่อผ่านวัตถุต่าง ๆ ที่จะเผยความหมายที่นำเสนอถึงผู้รับสาร (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2562) ผู้วิจัยนำมาตีความในมุมมองของนิทรรศการ และพิพิธภัณฑ์ ที่มองว่าสัญญะ คือ นิทรรศการ รูปสัญญะ คือ สื่อที่จัดแสดงในนิทรรศการ ดังนั้นความหมายสัญญะ คือ ความสัมพันธ์ของสัญญะที่ก่อให้เกิดความหมาย โดยมุมมองพิพิธภัณฑ์ การสื่อความหมายในนิทรรศการและพิพิธภัณฑ์เป็น “สื่อทางวัฒนธรรม” รูปแบบหนึ่งที่นำมาศึกษาสังคมผ่านนิทรรศการ ซึ่งการสื่อความหมาย คือ กระบวนการการอธิบาย ยกตัวอย่าง และชี้แจงความหมายให้กับสิ่งนั้น โดยมีเจตนาเพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ สร้างการรับรู้ต่อสาธารณะต่อพื้นที่ทางวัฒนธรรม

เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันมุ่งเน้นที่ผู้ชมและวัตถุประสงค์ด้านการศึกษามากขึ้น การทำความเข้าใจต่อการสร้างความหมายของสิ่งหนึ่ง จึงกลายเป็นพื้นฐานการวางแผนด้านการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ซึ่งศาสตร์การสื่อความหมายพื้นฐานถูกนำมาเชื่อมโยงผ่านการสื่อสาร ปรัชญา จิตวิทยา วิทยาศาสตร์ และการศึกษา เพื่อศึกษาว่าการสื่อสารเหล่านั้นเชื่อมโยงกับการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์ได้มีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด (Wells et al., 2013) ผู้วิจัยสรุปการสื่อความหมายจาก Beck & Cable (2011) ว่าการสื่อความหมายเป็นการกระตุ้นความรู้สึกที่สร้างและแสดงความรู้สึกโดยตรงให้กับผู้ชม ทั้งประหลาดใจ สงสัย สร้างแรงบันดาลใจ จนถึงซาบซึ้งเป็นกระบวนการที่สร้างการรับรู้ถึงเรื่องราวเบื้องหลังหรือประวัติศาสตร์ของพื้นที่นั้น ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจช่วยให้คนมองเห็นเกินกว่าที่คนจะสามารถเห็นได้ด้วยตนเอง

นิทรรศการจึงเป็นสิ่งที่ทรงพลังต่อพิพิธภัณฑ์ สื่อสารด้วยข้อความหรือแสดงออกด้วยสื่อ เพื่อกระตุ้นแนวคิด ทศนคติ พฤติกรรม นิทรรศการมีอิทธิพลเนื่องจากการรับรู้ของสาธารณะต่อพิพิธภัณฑ์ ย่อมขึ้นอยู่กับมุมมองและประสบการณ์ที่ผู้ชมมีต่อนิทรรศการ (Kapukotuwa, 2017) ขณะเดียวกันนิยามของพิพิธภัณฑ์ได้ปรับเปลี่ยนโดยสมาคมพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ (ICOM) ที่ประกาศความหมายใหม่ของพิพิธภัณฑ์ เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2565 ดังนี้

“พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันที่ไม่แสวงผลกำไรในการบริการเพื่อสังคม
สำหรับคนคว่ำ รวบรวม อนุรักษ์ ตีความ และจัดแสดงทั้งมรดก
ที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ พิพิธภัณฑ์เปิดกว้างต่อสาธารณะ
ทุกคนเข้าถึงได้ ส่งเสริมความหลากหลายและความยั่งยืน
พิพิธภัณฑ์ดำเนินการ และสื่อสารอย่างมีจริยธรรม โดย
นำเสนอประสบการณ์ที่หลากหลายสำหรับการศึกษา
ความเพลิดเพลิน การไตร่ตรอง และการแบ่งปันความรู้”
(ICOM, 2022) แปลภาษาโดยผู้วิจัย

นิยามใหม่สะท้อนถึงการปรับตัวของพิพิธภัณฑ์ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ที่คำนึงถึง
ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งความรู้อย่างเท่าเทียม เน้นการมีส่วนร่วมและเข้าหาชุมชนเพื่อสร้างสรรค์ และ
รวบรวมประสบการณ์ที่หลากหลาย ดังการเชิญชวนให้ผู้ชมที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์โดยตรง (Non-
Museum People) สู่บริบทการทำงานร่วมกับภัณฑารักษ์ (Co-Curators) ทำงานร่วมกับผู้เข้าชม กระบวนการนี้
ทำให้ผู้ชมทั้งเด็กเล็ก นักเรียน และผู้สูงอายุกลายเป็นผู้ชมที่มีส่วนร่วม (Engaged Participants) ที่ได้รับ
ผลประโยชน์จากพิพิธภัณฑ์มากขึ้น (Papaioannou & Stergiaki, 2012: 633) ในฐานะที่พิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่
ทางการเรียนรู้ที่ตระหนักถึงความเท่าเทียม ลดความเหลื่อมล้ำ พิพิธภัณฑ์เข้ามาทำหน้าที่ในการดึงกลุ่มคนสูงวัย
ไปเป็นภัณฑารักษ์วัยเก๋า ดังความทรงจำของคนทั่วไปมาแล้ว สะท้อนถึงการพยายามเชื่อมโยงระหว่างองค์กรกับ
ชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อเข้าใจถึงกระบวนการของนิทรรศการร่องรอยราช
ดำเนิน ในบริบทของพิพิธภัณฑ์ทางเลือกสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นการสื่อสารด้วยความเท่าเทียม ด้านกระบวนการ
ทำงาน และวิธีการนำเสนอเนื้อหา โดยขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา คือ นิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน จัดโดยมิว
เซียมสยาม เป็นนิทรรศการหมุนเวียนที่จัดแสดงเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม – 31 ตุลาคม พ.ศ. 2563

กลุ่มเป้าหมายหลักในการศึกษาคือภัณฑารักษ์วัยเก๋า หมายถึงกลุ่มผู้สูงวัยที่ผ่านการอบรมเชิง
ปฏิบัติการ “ภัณฑารักษ์วัยเก๋า เล่าเรื่องราวราชดำเนิน”¹ จากมิวเซียมสยาม และมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์
นิทรรศการ โดยมีคุณสมบัติ คือ เพศหญิง-ชาย อายุ 55 ปีขึ้นไป สนใจเรียนรู้ทางด้านพิพิธภัณฑ์และการออกแบบ
นิทรรศการ สามารถเข้าร่วมกิจกรรมการอบรม 8 ครั้ง มีประสบการณ์ทางตรงและทางอ้อมเกี่ยวกับราชดำเนิน
และมีทักษะคอมพิวเตอร์เบื้องต้น ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างด้วยคำถามปลายเปิด 3 ประเด็น โดย
ใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เมื่อกรกฎาคม - สิงหาคม พ.ศ. 2565 จากนั้นจึงถอดเทปการสัมภาษณ์
รวบรวม จัดประเภทข้อมูล และนำมาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงเบื้องหลังกระบวนการทำงานในการสร้างสรรค์
นิทรรศการร่วมกับมิวเซียมสยาม พร้อมการค้นคว้าข้อมูลจากฐานข้อมูลออนไลน์ของมิวเซียมสยาม, Facebook
Page “ร่องรอยราชดำเนิน” และนิทรรศการเสมือนจริง (Virtual Exhibition) ของนิทรรศการร่องรอย

¹ การอบรมเชิงปฏิบัติการที่มิวเซียมสยามเปิดรับสมัครผู้สูงวัย เมื่อ 12 มิ.ย. 62 และประกาศผลคัดเลือกทางออนไลน์เมื่อ 28 มิ.ย. 62 มิวเซียมสยามใช้เวลาคัดเลือกภัณฑารักษ์วัยเก๋า 16 ท่าน เป็นเวลา 16 วัน (12 – 27 มิถุนายน พ.ศ. 2562) คัดเลือกจาก
คุณสมบัติของผู้สมัครที่ตรงกับมิวเซียมสยามระบุ นอกจากนั้นผู้วิจัยไม่พบข้อมูลอื่นที่ระบุถึงกฎเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้สมัคร

ราชดำเนิน² เพื่อสร้างแนวทางที่มีประโยชน์ต่อการเก็บข้อมูลด้านปฐมภูมิ เมื่อได้ข้อมูลที่เหมาะสมแล้วจึงคัดแยกประเด็นและวิเคราะห์ภายใต้แนวคิดพื้นที่แห่งความทรงจำ และแนวคิดการสื่อความหมาย โดยผู้วิจัยจัดข้อมูลตามหมวดหมู่คำถามและประเด็น เพื่อการนำเสนอข้อมูลให้ครบถ้วนทุกด้าน ดังนี้

1) ข้อมูลด้านกระบวนการทำงานในนิทรรศการ อาทิ การคัดเลือกข้อมูล การระดมความคิด การมีส่วนร่วม บรรยายการทำงาน กิจกรรมที่ท่าระหว่างการอบรม บทบาทของผู้สํว้ยในฐานะภัณฑารักษ์

2) ข้อมูลด้านการบอกเล่าความทรงจำ และประวัติศาสตร์ของราชดำเนินผ่านนิทรรศการ อาทิ การนำความทรงจำส่วนตัวไปสู่ความทรงจำร่วม การบอกเล่าประวัติศาสตร์ ข้อจำกัดในการเล่าเรื่องราว การนำเสนอและให้ความหมายของราชดำเนิน

3) ข้อมูลด้านการทำงานของสํว้ยกับงานด้านพิพิธภัณฑ์

ข้อจำกัดในการศึกษา คือ ผู้วิจัยไม่สามารถเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ภัณฑารักษ์สํว้ยเก่าได้ครบทั้ง 16 ท่าน เนื่องจากนิทรรศการเปิดตัวไปเมื่อ พ.ศ. 2563 และผู้วิจัยติดต่อขอเก็บข้อมูลกับภัณฑารักษ์สํว้ยเก่า เมื่อ พ.ศ. 2565 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยยังเฝ้าระวังต่อสถานการณ์โควิด หลังการคลายพันธํวญเป็นสายพันธํวญไม่ครอน (พร้อมกับทราบข่าวว่ามีภัณฑารักษ์เสียชีวิต 1 ท่าน จึงเหลือสมาชิกกลุ่มภัณฑารักษ์สํว้ยเก่า 15 ท่าน จากทั้งหมด 16 ท่าน) ช่วงเวลาดังกล่าวจึงอาจส่งผลกระทบต่อความสะดวกในการติดต่อ และพูดคุยของภัณฑารักษ์สํว้ยเก่าแต่ละท่าน ทั้งด้านการเดินทางและความสะดวกในการให้ข้อมูล ท้ายสุดแล้วผู้วิจัยได้ขอความอนุเคราะห์ข้อมูลจากภัณฑารักษ์สํว้ยเก่า 15 ท่าน และผู้วิจัยได้รับการตอบรับจากภัณฑารักษ์ 3 ท่าน จึงเป็นการนำเสนอข้อมูลในแง่มุมของภัณฑารักษ์สํว้ยเก่าจำนวน 3 ท่าน เท่านั้น

ผลการวิจัย

ในส่วนผลการศึกษานี้ ผู้วิจัยนำเสนอประเด็นภายใต้วัตถุประสงค์ คือ การศึกษาการสื่อความหมายในพิพิธภัณฑ์ทางเลือกสมัยใหม่ของประเทศไทย ผ่านนิทรรศการร่องรอยราชดำเนินของมิวเซียมสยาม ดังนี้

1. นิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน: การสื่อความหมายที่เท่าเทียมในพิพิธภัณฑ์ทางเลือก

จุดเด่นของนิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน : นิทรรศการผสวนว้ย เป็นสิ่งสะท้อนถึงการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์ในภาพรวม ถึงพันธกิจ จุดมุ่งหมาย และการกิจต่อไปในอนาคตที่พิพิธภัณฑ์สามารถเข้ามาเป็นตัวอย่างด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่มผู้เข้าชมทุกเพศทุกวัยได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ผ่านการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ จากประเด็นทางสังคมและบริบทที่ร่วมสมัย โดยนิทรรศการร่องรอยราชดำเนินชุดนี้เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของมิวเซียมสยามที่เป็นพิพิธภัณฑ์ต้นแบบการเรียนรู้แห่งแรกในประเทศไทย ดำเนินการภายใต้สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2551 มุ่งเน้นการเป็นพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ (Discovery Museum) ภายใต้ปรัชญาเล่นและเรียนรู้ (Play & Learn) เพื่อกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นให้กับผู้เข้าชม ค้นหาคำตอบผ่านการสื่อความหมายรูปแบบต่าง ๆ ในนิทรรศการ (สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ, 2561) โดยมิวเซียมสยามทำการสร้างสรรค์นิทรรศการหมุนเวียนหลายชุดที่นำเสนอประเด็นทางสังคมอย่างตรงจุด ซึ่งในครั้งนี้นิทรรศการชุดนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการตอบสนองประเด็นทางสังคมทั้งในเรื่องของการเข้าสู่สังคมผู้สํว้ย (Aging Society) และการระลึกถึงการครบรอบ 121 ปี ของถนนประวัติศาสตร์ราชดำเนิน

² รับชมนิทรรศการแบบเสมือนจริงที่ <https://www.museumsiam.org/virtualexhibition/TRACESofRATCHADAMNOEN/>

นิทรรศการชุดนี้จัดแสดง 4 ส่วน คือ 1) แนะนำนิทรรศการและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของถนนราชดำเนินผ่านการเล่าเรื่องแบบเส้นเวลา 2) นำเสนอประวัติศาสตร์การประชันความคิด ของคนหลายยุคหลายสมัยบนถนนราชดำเนิน ผ่านเรื่องเล่า 8 เส้นทาง (Audio Guide) 3) จำลองสถานที่สำคัญบนถนนราชดำเนิน พร้อมเล่าเรื่องราวของวัตถุจัดแสดงที่ได้รับจากผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมแบ่งปันประสบการณ์ 4) ผลงานของภัณฑารักษ์วัยเก๋า นิทรรศการมีแนวคิดการรวบรวมประสบการณ์ความทรงจำบนถนนราชดำเนิน การสร้างสรรค์นิทรรศการร่วมกับกลุ่มผู้สูงวัย และการนำเทคโนโลยีสร้างอรรถรสในการเข้าถึงประสบการณ์บนถนนราชดำเนิน ขณะเดียวกันนิทรรศการชุดนี้ก็สร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมจากผู้เข้าชม คือการเชิญชวนผู้สูงวัยเปลี่ยนบทบาทสู่การทดลองเป็นภัณฑารักษ์วัยเก๋า และทำงานกับภัณฑารักษ์ของมิวเซียมสยาม

“...มีกลุ่มนักศึกษาและกลุ่มภัณฑารักษ์ในมิวเซียมเอง ก็เข้าร่วมแจมในส่วนนี้ ให้ความรู้เพิ่มเติม มีอาจารย์จากหลากหลายสถาบัน ศิลปการ ธรรมศาสตร์ เข้ามาเป็นวิทยากรในการอบรม เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องของภัณฑารักษ์ และความรู้ในเรื่องของประวัติศาสตร์ โบราณต่าง ๆ อาจารย์ชาติรี ที่ศิลปการ ท่านก็เข้ามาช่วยเป็นวิทยากร และพาชมสัญญาในที่ต่าง ๆ ทำให้เกิดความรู้ เพราะตลอดเวลาที่ร่วมทำงานตอนนั้น เรามีทั้งการอบรมภายในภายนอก เพื่อเห็นของจริง กับสิ่งที่เราได้ย้อนในอดีต ที่เมื่อก่อนเราเดินแล้วไม่เห็นคุณค่าของราชดำเนิน...” (เชตนิธิ สุนนทะนาม, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2565)

กระบวนการครั้งนี้ภัณฑารักษ์วัยเก๋ามีหน้าที่หลักในการนำเสนอความคิด บอกเล่าข้อมูล และร่วมกันระดมสมองเพื่อนำไปสู่ไอเดียเดียวของเรื่องเล่าที่น่าสนใจ และมิวเซียมสยามทำหน้าที่คัดเลือกข้อมูลต่อไป โดยภัณฑารักษ์วัยเก๋านำเสนอข้อมูลจากประสบการณ์และความทรงจำส่วนตัว ผ่านวงสนทนา ระดมความคิด แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และรวบรวมเป็นกลุ่มข้อมูลเพื่อไปสู่การจัดทำเนื้อหาในนิทรรศการ ซึ่งจากข้อมูลการสัมภาษณ์ภัณฑารักษ์วัยเก๋า สะท้อนว่าทุกท่านต่างมีสิทธิ์เสียงในการแสดงออกถึงความเป็นตัวเอง ความคิด เรื่องราว ประสบการณ์และ ความทรงจำได้อย่างเปิดเผยโดยไม่มีการตัดสิน ภัณฑารักษ์ทั้งสามท่านต่างเป็นตัวแทนที่นำเสนอถึงเรื่องราวส่วนตัวที่มีความแตกต่างกันอย่างน่าสนใจ อาทิ การนำเสนอความทรงจำส่วนตัวที่อบอุ่นต่อครอบครัวกับถนนราชดำเนิน, การนำเสนอถึงความรู้สึกจากงานศิลปะในฐานะอดีตนักศึกษาเพาะช่าง (พ.ศ. 2518) ที่นำเสนอภาพของถนนราชดำเนินทั้งในอดีตและปัจจุบัน และการนำเสนอถึงแง่มุมทางประวัติศาสตร์การเมืองบนถนนราชดำเนินที่ผสมกับข้อคิดเห็นของแนวคิดด้านสิทธิสตรีนิยม

ระหว่างกระบวนการบอกเล่าอย่างเสรี ทำให้ตัวตนและความเป็นตัวของตัวเองของภัณฑารักษ์วัยเก๋าทุกท่านยังถูกนำเสนอและแสดงออกผ่านการทำงาน เนื่องจากระหว่างการอบรมจะเปิดโอกาสให้ภัณฑารักษ์วัยเก๋าส่งความคิดเห็น ความเชื่อ ความทรงจำ ซึ่งการอบรมมิวเซียมสยามไม่ได้ครอบงำผู้สมัครว่าจะต้องดำเนินหรือคิดในรูปแบบใดแบบหนึ่ง และในระหว่างกระบวนการนำเสนอข้อมูลด้วยการสนทนาที่ค่อนข้างอิสระนั้น ยังคงมีข้อมูลบางส่วนที่มีความอ่อนไหวต่อการนำเสนอสู่สาธารณะ อาทิ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์การเมือง แม้กระบวนการทำงานจะมีอิสระในการแสดงออกทางความคิดเห็น แต่ข้อมูลที่น่าเสียดายจะนำมาคัดกรองออกบางส่วน เนื่องจากข้อจำกัดต่อการเผยแพร่ข้อมูลที่อ่อนไหว ที่อาจส่งผลกระทบต่อองค์กรในการแสดงออกข้อมูลชุดนั้น โดยเรื่องราวของคุณกฤติกา โภคารกร หนึ่งในภัณฑารักษ์วัยเก๋าท่านนำเสนอแง่มุมส่วนตัวเรื่องของประวัติศาสตร์การเมือง ที่ตนเองเคยมีส่วนเกี่ยวข้อง ได้พบกับการแก้ไขเรื่องเล่าบางส่วน

“...ตอนที่พี่เล่า เขาบอกว่ามีการเปลี่ยนบางอย่างนิดนึง มันก็ต้องโอเคไป ถ้าเรามา นั่งหุ้มหุ้ม มันก็ต้องมาแก้แล้วก็เสร็จจ้า
ลงไปอีก แต่ถ้าทำเพื่อส่วนรวม มันก็ต้องมองจากข้างบนลงมา
ข้างล่างนะ เพื่อส่วนรวมก็โอเค...”

(กฤติกา โภคาร, สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2565)

กรณีนี้สะท้อนถึงลักษณะวิธีคิดแบบมุมมองจากล่างสู่บน (Bottom-Up Approach) ตอนนิทรรศการเป็นมุมมองต่อภาพรวมที่นิทรรศการจะสื่อถึงสาธารณะ แล้วจึงเลือกมองรายละเอียดอื่น ๆ ที่เล็กกว่า เพื่อภาพรวมของนิทรรศการที่เหมาะสม แม้เรื่องราวบางส่วนถูกลดทอนลง แต่เรื่องราวอีกส่วนยังถูกนำเสนอสู่การรับรู้ของผู้คนได้ อาจเป็นการประนีประนอมต่อการนำเสนอข้อมูล ในฐานะที่พิพิธภัณฑ์เป็นสื่อกลางในการส่งต่อข้อมูล การเข้ามามีบทบาทเสี่ยงต่าง ๆ ในพื้นที่นิทรรศการร่องรอยราชดำเนินแห่งนี้ ส่วนมากเป็นเสียงของภัณฑารักษ์ทั้งจากกลุ่มเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ กลุ่มผู้สืบทอด และเสียงที่พูดแทนกลุ่มคนอื่น ๆ ปะปนอยู่ด้วย

ภัณฑารักษ์วัยเก๋ทั้ง 16 ท่าน แต่ละท่านอาจนำเสนอจากเสียความทรงจำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความหมายที่ตนประสบพบเจอและจดจำไว้ และการนำเสนอเรื่องราวของกลุ่ม คนอื่น ๆ ที่ดำเนินชีวิตอยู่บริเวณถนนราชดำเนิน อาทิ กลุ่มคนไร้บ้าน เจ้าหน้าที่กม. ผู้ดูแลพื้นที่ สาธารณะ เจ้าหน้าที่กวาดถนน อาจยังไม่ใช่การนำเสนอเสียงที่แท้จริง เป็นเพียงการพูดแทน กลุ่มผู้คนเหล่านั้นเขาไม่ได้มีโอกาสเข้ามาพูดถึงด้วยตัวของเขาเอง จึงถือว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ยังเป็นการพูดแทนอยู่ สะท้อนถึงแง่มุมการนำเสนอนิทรรศการที่เป็นองค์รวมขนาดใหญ่ เป็นการเริ่มต้นทำความเข้าใจกับความเป็นราชดำเนินเพื่อการทำความเข้าใจกลุ่มคนหลายกลุ่มในที่มีประสบการณ์ร่วมกับราชดำเนินหรืออาจไม่เคยรู้จักราชดำเนินมาก่อนเลย แง่มุมนี้อาจมองได้ว่านิทรรศการนี้อาจนำเสนอเสียงของกลุ่มคนทุกกลุ่มได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน และอาจไม่มีนิทรรศการใดที่สามารถทำเช่นนั้นได้ หากแต่เป็นการชี้เฉพาะเจาะจงลงไปเฉพาะกลุ่ม แต่นิทรรศการนี้ได้ทำการนำเสนอ “เสียง” ของกลุ่มผู้สืบทอดแล้วเช่นกัน และในทางกลับกันการนำเสนอเสียงแทนกลุ่มคนเหล่านั้น ก็อาจเป็นการต่อสู้ (ทางอำนาจ เพื่อนำเสนอแทน) ที่เล็กน้อย เพราะยังไม่ใช่เสียงที่แท้จริงของกลุ่มคนเหล่านั้นเอง หรือแท้จริงแล้วอาจไม่ใช่การต่อสู้ แต่เป็นเพียงการสร้างการเปิดรับ เปิดใจ ทำความรู้จัก เป็นการเริ่มต้นของการพยายามสร้างความรู้สึกที่เท่าเทียมต่อการมองกลุ่มคนที่แตกต่าง จากมุมมองของกลุ่มภัณฑารักษ์วัยเก๋

การนำเสนอดังกล่าวสะท้อนได้ว่าประวัติศาสตร์กระแสรองถูกนำมาสื่อสารในพิพิธภัณฑ์ และกลายเป็นเรื่องเล่าสาธารณะให้ผู้คนจดจำต่อ เช่น การจัดแสดงเก้าอี้พลาสติกสีเหลืองของพนักงานขายบริการ ที่ใช้สำหรับรอลูกค้าในตรอกหลังถนนราชดำเนิน ประเด็นการส่งเสียงเรียกร้องของชุมชนป้อมมหากาฬที่ถูกภาครัฐทำการผูกขาดพื้นที่และทำลายความเป็นชุมชนลง และพิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่แทนพื้นที่ทางประวัติศาสตร์บางส่วนที่สูญหาย หรือถูกทำลายด้วยการประกอบสร้างขึ้นใหม่ (Re-Construct) เป็นการจัดแสดงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เป็นส่วนหนึ่งของราชดำเนิน ทั้งจากการรวบรวมเรื่องราวผ่านความทรงจำ และการรวบรวมสิ่งของ วัตถุทางกายภาพต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับแหล่งความทรงจำเหล่านั้นจริง เช่น การจำลองฉากของพื้นที่และเหตุการณ์ทางการเมืองในถนนราชดำเนิน จำลองสถาปัตยกรรมอาคาร โมเดลจำลองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เตียนนอนของโรงแรมรัตนโกสินทร์ ร่องรอยกระสุนจากกำแพงร้านอาหารสกายไฮ เป็นต้น การสื่อความหมายผ่านการจัดแสดงในลักษณะต่าง ๆ เหล่านั้น เป็นการจัดแสดงที่เต็มไปด้วยเสียงของกลุ่มคน ผ่านวัตถุ หรือข้อความ เพื่อสะท้อนว่าเสียงของกลุ่มคนเหล่านั้นถูกพูดถึงผ่านพื้นที่นิทรรศการจริง แม้ในชีวิตจริงอาจไม่มีการพูดถึงหรือลิ้มลิ้มไป

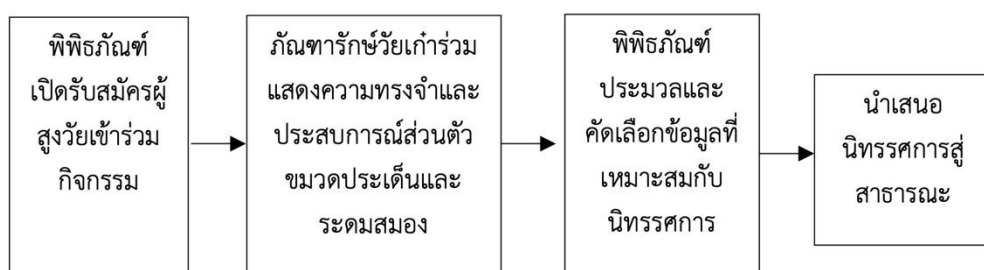
จากที่กล่าวถึงการสื่อความหมายเบื้องต้นภายในนิทรรศการชุดนี้ พบว่าบริบทของพิพิธภัณฑ์ในครั้งนี้เริ่มเคลื่อนตัวเข้ามาผูกพันกับแง่มุมของความทรงจำ ส่วนนี้อาจเป็นเพราะการปรับเปลี่ยนบทบาทของพิพิธภัณฑ์ยุคใหม่ ที่โอรับต่อการเป็นพื้นที่สาธารณะแห่งการเรียนรู้สำหรับทุกคน และนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ อย่างเสรี แม้การนำเสนอของพิพิธภัณฑ์ส่วนมากจะเน้นย้ำกับการเรียนรู้ถึงเรื่องในอดีตที่ผ่านมาไปแล้ว แต่การมองเห็นว่าเมื่อช่วงเวลาหนึ่งผ่านไป การกลับไปย้อนหวนคืนสู่เรื่องราวบางอย่าง อาจเป็นการกระทำที่น่าสนใจ นับเป็นพื้นที่บอกเล่าทางวัฒนธรรมที่อาจเป็นเรื่องใหม่สำหรับคนรุ่นอื่นที่ยังไม่เคยรับรู้มาก่อน และกับคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งอาจหลงลืมเรื่องราวเหล่านั้นไป หรืออาจถูกทำให้ลืมจากสภาพแวดล้อมบางอย่าง

ภัณฑารักษ์วัยเก๋ทั้งสามท่านที่ยังไม่เคยพบการนำเสนอเรื่องราวของราชดำเนินผ่านนิทรรศการ หรือพิพิธภัณฑ์อื่นมาก่อน จนกระทั่งการนำเสนอของนิทรรศการร่องรอยราชดำเนิน จัดโดยมิวเซียมสยาม ซึ่งภัณฑารักษ์วัยเก๋ มองว่าการบอกเล่าประวัติศาสตร์ของราชดำเนินครั้งนี้สะท้อนถึงความสำคัญในแง่ต่าง ๆ

ลักษณะของรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในนิทรรศการร่องรอยราชดำเนินชุดนี้ ทั้งการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย การเชิญชวนผู้สูงวัยมาเป็นภัณฑารักษ์วัยเก๋ การนำเสนอเสียงของกลุ่มคนอื่น ๆ กระบวนการเหล่านี้สอดคล้องโดยตรงกับนิยามใหม่ของพิพิธภัณฑ์ ที่นิทรรศการทางเลือกได้สะท้อนถึงความสำคัญของการที่ทุกคนสามารถเข้าถึง เปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมมีส่วนร่วม และให้ความสำคัญต่อการเล่าถึงเสียงทุกเสียงโดยไม่แบ่งแยก

2. กระบวนการสื่อความหมายในนิทรรศการของภัณฑารักษ์วัยเก๋

ผู้วิจัยปรับใช้รูปแบบการศึกษาการสื่อความหมายของนิทรรศการชุดร่องรอยราชดำเนิน จากพื้นฐานแนวคิดสัญวิทยา ของโรล็องด์ บาร์ตส์ ที่ตีความหมายโดยคมลักษณ์ ไชยยะ (2562) โดยนำมาตีความในมุมมองของนิทรรศการที่มองว่าสัญญาณ คือ นิทรรศการ รูปสัญญาณ คือ สื่อหรือเรื่องเล่าที่จัดแสดงในนิทรรศการ ดังนั้นความหมายสัญญาณ คือ ความสัมพันธ์ของสัญญาณที่ก่อให้เกิดความหมายและสะท้อนว่านิทรรศการเป็นสื่อทางวัฒนธรรมที่สามารถศึกษาสังคมผ่านนิทรรศการได้ ผู้วิจัยตั้งโจทย์เพื่อศึกษาการสื่อความหมาย ดังนี้ 1) กระบวนการที่สิ่งเหล่านั้นถูกสร้างและถูกให้คุณค่า 2) ผลกระทบที่เกิดขึ้น และ 3) อิทธิพลที่ส่งผลกระทบต่อปัจจุบัน เพื่อศึกษากระบวนการอธิบาย และการสร้างความหมายใหม่

ภาพ 1 การนำพาความทรงจำส่วนตัวกับประวัติศาสตร์เพื่อสื่อความหมายในนิทรรศการ

1) กระบวนการที่สิ่งเหล่านั้นถูกสร้างและถูกให้คุณค่า นิทรรศการชุดนี้มีกระบวนการในการสร้างตัวตนของนิทรรศการขึ้นมาจากเสียงของภัณฑารักษ์วัยเก๋ ที่เข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการ “ภัณฑารักษ์วัยเก๋เล่าเรื่องราวราชดำเนิน” พร้อมกับกระบวนการร่วมกันเก็บข้อมูลทั้งภายในห้องเรียน (มิวเซียมสยาม) และนอกห้องเรียน (บริเวณถนนราชดำเนิน) การแบ่งปันประสบการณ์เกี่ยวกับราชดำเนิน เรียบเรียง คัดกรองและนำเสนอ

เสียง พิพิธภัณฑน์นำมาเสริมกับเนื้อหาในนิทรรศการ โดยประกอบสร้างความหมายใหม่ด้วยมุมมองจากล่างสู่บน (Bottom-up approach) นำเสนอถึงรายละเอียดปีกย่อยและองค์ประกอบของความเป็นราชดำเนิน สะท้อนบริบทการให้คุณค่าต่อการบอกเล่าประวัติศาสตร์ที่เริ่มมองในมุม Bottom-up ซึ่งสอดคล้องกับการบอกเล่าของพิพิธภัณฑน์ในปัจจุบันที่เปลี่ยนความสนใจไปยังกลุ่มคนทั่วไปมากขึ้น จนพัฒนาสู่การรวบรวมเป็นเรื่องเล่าเดียวกัน สร้างการรับรู้ ความสนใจ และแต่งเติมคุณค่าและความสำคัญ เข้าสู่กระบวนการของการเป็นนิทรรศการในพิพิธภัณฑน์ และเผยแพร่สู่สาธารณชนภายใต้การกำกับดูแลขององค์ในนามมิวเซียมสยาม สู่การรับรู้ของบุคคลทั่วไปนั้น นำไปสู่การสร้างความเป็นตัวตนและความสำคัญให้กับตัวนิทรรศการมากขึ้น เมื่อถูกได้ยิน ได้ฟัง และได้เห็น ดังนั้นการสื่อความหมายถึงความทรงจำ และประวัติศาสตร์ที่สะท้อนผ่านการนำเสนอในนิทรรศการ เป็นสิ่งที่สร้างการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่เคยหายไป และสิ่งที่ยังคงอยู่ กับบุคคล อาคาร สถานที่ วัตถุสิ่งของ ฯลฯ

2) ผลกระทบที่เกิดขึ้น การสื่อความหมายในนิทรรศการร่องรอยราชดำเนินสะท้อนแง่มุมที่นิทรรศการเป็นอยู่ในสังคมปัจจุบัน พิพิธภัณฑน์นำเนื้อหาและข้อมูลที่ประกอบสร้างมาย้าความหมายเดิม และสร้างความหมายใหม่ของราชดำเนินให้กับวัตถุ สถานที่ และอัตลักษณ์ทางสังคมของกลุ่มผู้สูงวัย ผ่านความเป็นราชดำเนินในบริบทของนิทรรศการ และทำให้สิ่งเหล่านั้นตกผลึกไปรวมกับอัตลักษณ์ทางสังคม ด้วยการเผยแพร่สู่สาธารณะและสร้างการรับรู้ ดังการอธิบายของ Beck & Cable (2011: 94) หนึ่งในหลักการการตีความ 15 ข้อว่า “ทุกพื้นที่ต่างมีประวัติศาสตร์ โดยผู้ตีความสามารถทำให้อดีตฟื้นขึ้นมาใหม่ ทำให้ปัจจุบันมีความสุขมากขึ้น และให้ความหมายที่สื่อต่อไปถึงอนาคตได้มากขึ้น” ซึ่งท้ายสุดแล้วส่วนหนึ่งของนิทรรศการนี้อาจกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ โดยการนำความทรงจำ และประวัติศาสตร์มาเชื่อมโยงเป็นเรื่องเล่าเส้นเดียวกัน โดยมีสังคมเป็นองค์ประกอบหลัก ไม่ว่าบริบทของสังคมในช่วงเวลานั้นจะเป็นเช่นไร ย่อมจะสะท้อนจากความทรงจำและประวัติศาสตร์ได้เช่นกัน ในที่นี้

3) อิทธิพลที่ส่งผลต่อปัจจุบันและอนาคต นิทรรศการชุดนี้สร้างอิทธิพลใหม่ให้กับแวดวงของพิพิธภัณฑน์ในประเทศไทย เป็นต้นแบบหรือตัวอย่างของนิทรรศการทางเลือกใหม่ในสังคมไทย มุ่งเน้นการนำเสนอความทรงจำและประวัติศาสตร์ที่หลากหลาย แฝงการสร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยแง่มุมใหม่ ๆ ในการนำเสนอข้อมูล เพื่อสร้างการเปลี่ยนแนวคิด และทัศนคติต่องานด้านพิพิธภัณฑน์และการนำเสนอนิทรรศการต่อไปในอนาคต อีกทั้งยังดำเนินการสื่อความหมายด้วยการพัฒนารูปแบบการนำเสนอที่สอดคล้องกับความหมายใหม่ของพิพิธภัณฑน์ที่สมาคมพิพิธภัณฑน์แห่งชาติ (ICOM) ประกาศเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2565 โดยเน้นย้ำที่ความเท่าเทียมของการนำเสนอเนื้อหาจากกลุ่มคนที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เข้าชมทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างทั่วถึง ส่งเสริมความหลากหลายและความยั่งยืนต่อไป (ICOM, 2022)

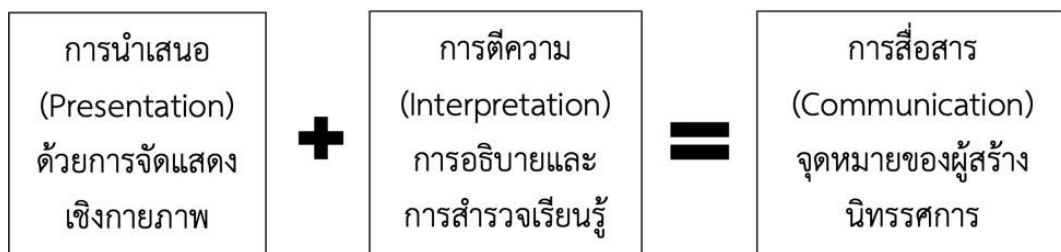
บริบทของแหล่งการเรียนรู้ เช่น พิพิธภัณฑน์ หอศิลป์ ห้องสมุดนั้น ต่างต้องมีการวางแผนการสื่อความหมายที่เหมาะสมในระยะยาว ไม่ใช่แค่เพื่อการนำเสนอข้อมูลและความรู้ต่อผู้เข้าชม แต่รวมถึงการร่วมปรับและพัฒนาการสื่อความหมายถึงพื้นที่เชิงกายภาพโดยรอบ ผ่านความหมายที่สื่อจากนิทรรศการหรือวิสัยทัศน์ของพิพิธภัณฑน์ด้วย เนื่องจากการสื่อความหมายในงานนิทรรศการของพิพิธภัณฑน์ต่างดำเนินด้วยความมุ่งหวังที่จะนำการสื่อความหมายมาวิเคราะห์กระบวนการรับส่งสาร ระหว่างพิพิธภัณฑน์กับผู้เข้าชม เพื่อค้นหาการรับรู้ของผู้เข้าชมผ่านสื่อต่าง ๆ และเพื่อพัฒนาสื่อทางวัฒนธรรมเหล่านี้ให้ดียิ่งขึ้น ต่อยอดร่วมกับพื้นที่ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสืบสานและอนุรักษ์แหล่งการเรียนรู้ เช่น โบราณสถาน หรือชุมชนต่อไป

สรุปและอภิปรายผล

ปรากฏการณ์ของนิทรรศการร่องรอยราชดำเนินในครั้งนี้นี้สะท้อนการสื่อความหมายผ่านกระบวนการของนิทรรศการ ด้วยการนำเสนอผ่านนิทรรศการ พร้อมกับกระบวนการอธิบาย ยกตัวอย่าง และชี้แจงความหมายให้กับสิ่งนั้น (Beck & Cable, 2011) จนกลายมาเป็นวัตถุประสงค์ของนิทรรศการ และสื่อความหมายไปถึงเบื้องหลังจุดหมายในการพยายามสร้างนิทรรศการชุดนี้ของมิวเซียมสยาม ได้แก่

1) การสื่อความหมายของถนนราชดำเนินในอดีต เป็นความพยายามในการผลิตสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันผ่านอัตลักษณ์ของชาติ มักเป็นเรื่องเล่าจากชนชั้นนำ และปัญญาชน แต่นิทรรศการสะท้อนถึงความพยายามในการผลิตสร้างคามหมายจากกลุ่มคนที่มีความหลากหลายมากขึ้น

2) การสื่อความหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำและประวัติศาสตร์ เนื่องจากความทรงจำเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ส่วนประวัติศาสตร์คือการหวนคืนสู่อดีตผ่านการประกอบสร้าง ดังนั้นการที่นิทรรศการรื้อฟื้นความทรงจำ คือ การย้อนอดีตจากพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นสื่อกลางในการสื่อสารถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น (สายชล สัตยานุรักษ์, 2548) นิทรรศการร่องรอยราชดำเนินจึงกลายเป็นประวัติศาสตร์อีกบทหนึ่งของความเป็นราชดำเนินปัจจุบัน (นิทรรศการจบลงแล้ว) ผู้คนสามารถหวนคืนสู่อดีตผ่านทางออนไลน์แทนด้วยรูปแบบของพิพิธภัณฑ์เสมือน (Virtual Museum)

ภาพ 2 กระบวนการสื่อความหมาย

3) การสื่อความหมายสะท้อนเบื้องหลังเจตนารมณ์ของพิพิธภัณฑ์ในการพยายามนำเสนอประเด็นต่อสังคมเรื่องผู้สูงวัย ที่เชื่อมโยงกับข้อกำหนดของรัฐบาลใน “ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561 – 2580)” ในหัวข้อ “การสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม” สอดคล้องกับงานด้านพิพิธภัณฑ์และงานเพื่อสังคมในการสร้างหลักประกันทางสังคมที่ครอบคลุมและเหมาะสมกับคนทุกช่วงวัย เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในบริบทของสังคมสูงวัยทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสังคมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตและการมีส่วนร่วม (ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561 – 2580, 2561) นิทรรศการชุดนี้สะท้อนโอกาสที่กลุ่มผู้สูงวัยได้เข้ามามีส่วนร่วมในหน่วยงานด้านการศึกษาเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ คงไว้ซึ่งบทบาทของผู้สูงวัยที่ยังคงเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนสังคมผ่านรูปแบบของนิทรรศการ ดังนั้นส่วนหนึ่งของเจตนารมณ์ของพิพิธภัณฑ์กับวิสัยทัศน์เดิมที่เน้นการนำเสนอประเด็นที่มีความสำคัญต่อสังคม ถือเป็นเรื่องที่มีความสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561 – 2580) เพื่อที่มิวเซียมสยาม ที่ดำเนินการอยู่ภายใต้สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) ซึ่งเป็นหน่วยงานเฉพาะด้านภายใต้สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ดำเนินการตาม

ความตั้งใจในการส่งเสริมให้มีพื้นที่สร้างสรรค์ที่เอื้อต่อการเข้าถึง ให้ประชาชนทุกช่วงวัยเข้าถึงข้อมูลและความรู้ และประสบการณ์ใหม่ ๆ (สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ, 2561)

เส้นทางของประวัติศาสตร์กระแสธารในนิทรรศการชุดนี้ เป็นเพียงการสร้างการรับรู้ให้กับผู้คนในช่วงเวลาสั้น ๆ 4 เดือน (กรกฎาคม - ตุลาคม พ.ศ. 2563) ตรงกันข้ามกับการพยายามปลูกฝังบางอย่างผ่านประวัติศาสตร์กระแสหลักที่จะต้องสร้างการรับรู้อย่างต่อเนื่อง แม้นิทรรศการชุดนี้อาจไม่ได้ทำการสร้างชุดความคิดใหม่ หรือเปลี่ยนวิธีการคิดบางอย่างไป แต่นิทรรศการทำการสร้างความหมายใหม่ให้กับพื้นที่และสถานที่ ด้วยการใส่เสียงของกลุ่มคนทั่วไปได้อย่างน่าสนใจ จึงอาจเป็นขั้นหนึ่งที่กระตุ้นให้ลูกคิดว่าการจรรโลงความเป็นไทยที่สามารถส่งอิทธิพลกับผู้คน อาจไม่จำเป็นต้องเป็นการสร้างความทรงจำแค่จากกลุ่มคนกระแสหลัก เช่น ภาครัฐ ชนชั้นนำ หรือปัญญาชน แต่ประชาชนสามารถเป็นเสียงที่บอกเล่าถึงความเป็นไทยอย่างเท่าเทียมเช่นกัน ดังนั้นการที่ประวัติศาสตร์ชุดหนึ่ง ถูกตั้งคำถามในแง่มุมต่าง ๆ จากผู้คนมากขึ้น จึงเป็นการแสดงออกอีกมุมหนึ่งซึ่งสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางวิธีการตั้งคำถามและการบอกเล่าทางประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ดังที่ ปีแอร์ นอว์ (1989) กล่าวว่าเป็นการปลดปล่อยอาณานิคมภายใน เป็นการเผยถึงการบอกเล่าประวัติศาสตร์กระแสธารที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพิพิธภัณฑ์ทางเลือกใหม่ในศตวรรษที่ 21 ที่ตระหนักถึงการเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ให้ความสำคัญต่อความเท่าเทียม การไม่แบ่งแยก การมีส่วนร่วมของทุกคน

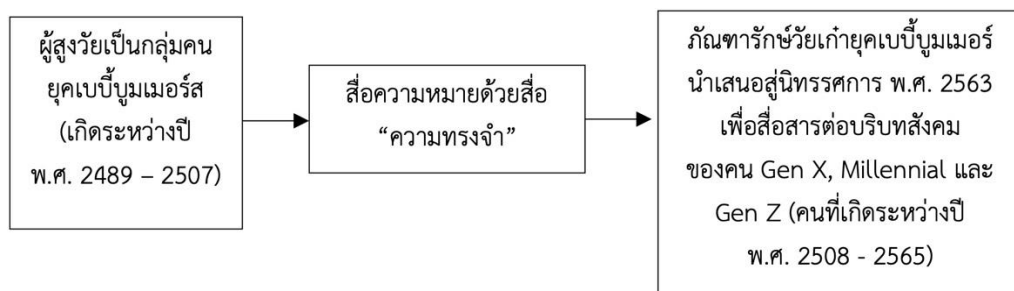
จาก พรบ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 25 ระบุว่าพิพิธภัณฑ์ หอสมุด หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ ฯลฯ จัดเป็นหนึ่งในแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งรัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งอย่างมีประสิทธิภาพ (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545, 2545) โดยแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีองค์ประกอบเชิงกายภาพหลัก คือ สถานที่จัดกิจกรรมความรู้ และองค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้ คือการสร้างกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสื่อ หรือคนกับเหตุการณ์ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากการสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งแบบเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการ โดยที่กระบวนการเหล่านี้จะเกิดขึ้นจากพิพิธภัณฑ์ที่จะก่อให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้นพร้อมกับสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ โดยที่ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ตามความสนใจ ตามศักยภาพ และโอกาส (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) นิทรรศการชุดร่องรอยราชดำเนินชุดนี้ จึงเป็นการสื่อความหมาย และนำเสนอเรื่องราวด้วยแง่มุมแบบใหม่ผ่านบริบทของพิพิธภัณฑ์ ภายใต้แหล่งเรียนรู้ที่เน้นการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า เชื่อมโยงกับแนวคิด Play and Learn ซึ่งเป็นจุดเด่นของนิทรรศการที่ทำหน้าที่คล้ายกับห้องเรียนรู้ที่จะกระตุ้นผู้เข้าชม และเชิญชวนให้ไปค้นคว้าความรู้เพิ่มเติมผ่านทางห้องสมุด และการสำรวจพื้นที่จริงในถนนราชดำเนิน พิพิธภัณฑ์จึงคล้ายกับศูนย์ข้อมูล (Information center) ที่เน้นการสื่อความหมายในหลากหลายรูปแบบ เป็นลักษณะของระบบการศึกษานอกห้องเรียนเชื่อมโยงกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learner) นอกจากนั้นพิพิธภัณฑ์ยังทำหน้าที่ในการเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้นอกระบบ (Non-formal Education) หมายถึง การนำเสนอข้อมูลที่มีแหล่งข้อมูลจากหลากหลายแง่มุม และมาจากกลุ่มคนต่าง ๆ ไม่ใช่เพียงตำราเรียนหรือหนังสือภายใต้กระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง เพื่อสร้างความรับรู้ และเข้าใจต่อโลกทัศน์ใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงตามสังคมและวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ จึงเปรียบเหมือนสื่อทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญทั้งในด้านการสื่อความหมายของสังคม และการทำความเข้าใจต่อลักษณะทางสังคมผ่านการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่ง จากภัณฑารักษ์วัยเก๋าผู้มีมุมมองต่อสังคมในอีกหนึ่งยุคสมัย

อภิปรายผล

การสื่อความหมายผ่านความทรงจำของภัณฑารักษ์วัยเก๋า

ในแง่มุมมองที่พิพิธภัณฑ์ตั้งความทรงจำของภัณฑารักษ์วัยเก๋า เปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องราวที่เชื่อมโยงผ่านองค์รวมของความเป็นราชดำเนิน และสื่อสารสุนทรียศการนั้น สะท้อนว่าพิพิธภัณฑ์ให้ความสำคัญกับความทรงจำในฐานะของ “สื่อ” ชนิดหนึ่งที่เป็นสื่อกลางในการกระตุ้นให้ผู้สูงวัยนึกย้อนถึงช่วงเวลาที่ดี ช่วงเวลาที่อ่อนไหวต่อราชดำเนิน และบอกเล่าอีกครั้ง การรื้อฟื้นความทรงจำและกระบวนการนำพาความทรงจำไปสู่เรื่องเล่าในนิทรรศการ ต่างเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้สูงวัยได้ทดลองร่วมคิดร่วมทำ และเป็นนัยยะชัดเจนว่าผู้สูงวัยและความทรงจำของผู้สูงวัยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สามารถนำมาบอกเล่า ดังการอธิบายของคุณเอวว่า “ด้วยความที่เขาคือพิพิธภัณฑ์ ก็สมควรที่เขาจะเอาความทรงจำมาแสดง เขาก็ทำถูกแล้ว เพียงแต่มีข้อจำกัด และเสียงที่สะท้อนก็ไม่ได้มาก แต่ได้ตามบริบทของเขา” (พนิต กุลศิริ, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2565)

ความทรงจำคู่ควรกับการเป็นส่วนหนึ่งในบริบทของพิพิธภัณฑ์ และพิพิธภัณฑ์ก็เหมาะสมกับการนำความทรงจำมาจัดแสดง เนื่องจากทั้งสองอย่างนี้ต่างเป็นสิ่งที่เกื้อกูลและสร้างสมดุลต่อการเล่าเรื่องซึ่งกันและกัน เพราะความทรงจำคือสิ่งที่เกิดจากสังคมที่มีชีวิต (living societies) คงอยู่ถาวร ท่ามกลางวิวัฒนาการ มีการจดจำ หลงลืมโดยไม่รู้ตัว ถูกชักจูงและควบคุมง่าย อาจอ่อนแอลงแต่จะถูกฟื้นฟูขึ้นมาอีก (Nora, 1989) การสื่อความหมายผ่านนิทรรศการจากความทรงจำของภัณฑารักษ์วัยเก๋าคำในครั้งนีจึงแสดงถึงความสัมพันธ์ของความทรงจำในฐานะสื่อชนิดหนึ่ง ซึ่งพิพิธภัณฑ์สามารถนำมาเชื่อมโยงและสื่อความหมายสู่การรับรู้ของสาธารณะ

ภาพ 3 ภัณฑารักษ์วัยเก๋า ในยุคเบบี้บูมเมอร์

ผู้วิจัยนำข้อมูลเบื้องต้นที่พิพิธภัณฑ์ประชาสัมพันธ์เรื่องการแนะนำให้รู้จักกับภัณฑารักษ์วัยเก๋าทั้ง 16 ท่าน ผ่านสื่อออนไลน์ (มิวเซียมสยาม, 2563) สรุปข้อมูลที่สะท้อนว่าความทรงจำของผู้สูงวัยเป็นลักษณะของมุมมองจากเลนส์ของกลุ่มผู้สูงวัยในยุคเบบี้บูมเมอร์สที่นำประสบการณ์ในเส้นทางชีวิตมาบอกเล่าถึงราชดำเนินผ่านพื้นที่ของนิทรรศการ เมื่อ พ.ศ. 2563 เพื่อสื่อสารต่อบริบทของสังคมที่มีกลุ่มคน Gen X, Millennial และ Gen Z (คนที่เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2508 - 2565) เป็นหลัก การสื่อความหมายจากความทรงจำของภัณฑารักษ์วัยเก๋าคำในส่วนนี้แสดงถึงคุณูปการของแต่ละท่านในบทบาทการเล่าผ่านนิทรรศการด้วยความทรงจำส่วนตัว และประสบการณ์ส่วนตัว ที่เสริมให้ความทรงจำที่ถูกประกอบสร้างใหม่ในนิทรรศการนี้เกิดเป็นความทรงจำที่ทรงพลังมากขึ้น แม้โดยทั่วไปแล้วความทรงจำของผู้สูงวัยมักถูกวางไว้ในบริบทของเรื่องราวที่ใช้สำหรับการบอกเล่า การสั่งสอนได้อย่างน่าเชื่อถือ สังคมจึงมักนำเสนอว่าประสบการณ์ของผู้สูงวัยเป็นสิ่งที่มีความค่า ผู้สูงวัยจึงได้รับ

บทบาทใหม่ในการเป็น “ปราชญ์ชุมชน” หรือผู้ให้ความรู้เฉพาะด้านในตำแหน่งของความอาวุโส แต่เนื่องจากการสื่อความหมายผ่านนิทรรศการชุดนี้จึงสะท้อนการปรับมุมมองที่มีต่อบริบทของผู้สูงวัยในลักษณะใหม่ได้ และชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการรื้อฟื้นความทรงจำ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

นิทรรศการชุดร่องรอยราชดำเนินนี้อาจเป็นตัวอย่างของจุดเริ่มต้นการจัดแหล่งเรียนรู้แบบบูรณาการช่วยให้ผู้ชมเกิดการเรียนรู้ในมิติต่าง ๆ อย่างสะดวกและสนุกสนาน เข้าถึงแหล่งสารสนเทศทางวัฒนธรรมในที่เดียว³ จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของนิทรรศการทางเลือกแบบใหม่ซึ่งพิพิธภัณฑสถานจะดำเนินงานลักษณะนี้ต่อไป โดยมิวเซียมสยามดำเนินการภายใต้พิพิธภัณฑสถานการเรียนรู้ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เข้าชม นิทรรศการชุดร่องรอยราชดำเนินจึงเป็นกรณีศึกษาภายใต้แนวคิดเล่นและเรียนรู้ (Play & Learn) ที่กระตุ้นความอยากรู้อยากเห็น ค้นหาคำตอบด้วยตัวเอง แม้นิทรรศการไม่สามารถนำเสนอรายละเอียดได้ครบถ้วนตามองค์ประกอบของราชดำเนินตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แต่มีการนำเสนอผ่านคำใบ้ สื่อต่าง ๆ ในนิทรรศการที่ชี้แนะจุดหมายนำพาผู้ชมไปศึกษาต่อนอกห้องเรียน ทั้งห้องสมุดของมิวเซียมสยาม หรือนอกพิพิธภัณฑสถานได้อย่างสนุกสนานและเป็นประโยชน์อย่างการเดินสำรวจในถนนราชดำเนินซึ่งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับมิวเซียมสยาม ในอนาคตพิพิธภัณฑสถานรูปแบบอื่นอาจมีความสนใจในการสร้างสรรค์เป็นนิทรรศการทางเลือกเพิ่มเติม

พิพิธภัณฑสถานเป็นพื้นที่สื่อกลางในการส่งต่อข้อมูล โดยนำมรดกทางภูมิปัญญาของประวัติศาสตร์ของกลุ่มหนึ่งมาเปิดเผย พิพิธภัณฑสถานอาจลองนำอีกหนึ่งทางเลือกในการเปิดรับข้อมูลทางความทรงจำและประวัติศาสตร์จากสาธารณชนโดยการทำกล่องแห่งความทรงจำ (Memory Box)⁴ ที่เสริมสร้างและกระตุ้นการแบ่งปันความทรงจำและประสบการณ์ของกลุ่มคน พิพิธภัณฑสถานต้องทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของพื้นที่ปลอดภัย ทั้งการไว้วางใจของคนที่จะบอกเล่าและเปิดเผยเรื่องราวส่วนตัวกับพิพิธภัณฑสถาน โดยพิพิธภัณฑสถานต้องปกป้องการให้ข้อมูลเหล่านั้น และมุ่งเน้นการเปิดรับอาสาสมัคร เพื่อเข้าถึงกลุ่มคนให้มากขึ้น ดึงดูดกลุ่มคนที่หลากหลายเข้ามาร่วมกิจกรรม เพื่อเป็นกระบอกเสียงในการส่งต่อข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการรับรู้ของสังคมและสาธารณะต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

โครงการนี้มีประโยชน์ต่อการร่วมแก้ไขปัญหาและหาทางออกให้กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงวัยจากการก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยของประเทศไทย พิพิธภัณฑสถานเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่จัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นศักยภาพและ

³ นิทรรศการนำเสนอภายใต้แนวคิด GLAM (Galleries Libraries Archives Museums) บูรณาการแหล่งเรียนรู้ 4 แหล่งไว้ที่เดียวกัน ช่วยให้เข้าถึงแหล่งข้อมูลทุกประเภท ทั้งเป็นลายลักษณ์อักษร หลักฐานความทรงจำ งานศิลปะ ภาพวาด หนังสือ ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ปกติต้องเข้าถึงสถานที่หลายแห่งเพื่อรวบรวมข้อมูล โดยสามารถเข้าถึงได้ที่ <https://www.museumsiam.org/km-detail.php?CID=177&CONID=4288> (มิวเซียมสยาม, 2563)

⁴ กิจกรรมกล่องแห่งความทรงจำเป็นส่วนหนึ่งของนิทรรศการ “Shared narratives: Museum, memory boxes and art therapy” พิพิธภัณฑสถานชาติสิงคโปร์ จัดวันที่ 16 – 24 ก.พ. 62 เป็นกิจกรรมศิลปะบำบัดกับผู้สูงวัย 24 คน และนักเรียน 22 คน ให้ผู้สูงวัยร่วมกันบอกเล่าความทรงจำ เรื่องราว ภาพถ่าย ผ่านงานศิลปะลงไปในกล่องกับนักเรียน ทั้งหมด 24 กล่อง เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมสำรวจประวัติศาสตร์ทางสังคมของประเทศสิงคโปร์ร่วมกัน (Kelly Reedy and Daniel Wong, Shared narratives: Museum, memory boxes and art therapy, AUSTRALIAN AND NEW ZEALAND JOURNAL OF ARTS THERAPY, 2562)

ย้ำเตือนถึงความรู้สึกรักของการเป็นบุคคลที่มีคุณค่า มีความสำคัญต่อสังคม พิพิธภัณฑ์จึงควรจัดหรือสร้างสรรค์รูปแบบการมีส่วนร่วมกับผู้สูงวัยในลักษณะนี้ต่อไป ด้วยการร่วมมือกับองค์กรและหน่วยงานจากภาครัฐ เพื่อสร้างความเป็นไปได้ในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงวัย ส่งเสริมให้มีความทรงจำของผู้สูงวัย “ถูกได้ยิน”

หากในอนาคตพิพิธภัณฑ์สามารถเก็บข้อมูลจากกลุ่มคนชายขอบ หรือคนกลุ่มอื่นที่ได้รับผลกระทบจากหลายยุคสมัยในถนนราชดำเนินเพิ่มเติมได้ก็จะเป็นประโยชน์มากขึ้น เพื่อการเข้าถึงกลุ่มข้อมูลจากคนกลุ่มที่มีความสำคัญในสังคมอย่างเท่าเทียม

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความทรงจำของ ‘ภัณฑารักษ์วัยเก๋า’ ในพื้นที่ประวัติศาสตร์: ชุมนิทรรศการร่องรอยราชดำเนินในพิพิธภัณฑ์ทางเลือก” วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2566 ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). *บทความ: แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต*. <https://shorturl.asia/K0OYw>
- คมลักษณ์ ไชยยะ. (2562). พื้นฐานแนวคิดสัญวิทยาของโรลันด์ บาร์ตส์. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา*, 7(2), 27-62.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. (2545, 19 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 119 ตอนที่ 123ก. หน้า 16-21.
- มนุษย์ต่างวัย. (2562). *ภัณฑารักษ์วัยเก๋า นักเล่าเรื่องสูงวัยใน ‘มิวเซียมสยาม’ หนึ่งในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติที่สำคัญของประเทศไทย*. สืบค้น 15 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://www.facebook.com/watch/?v=371523300173766>
- มิวเซียมสยาม. (ม.ป.ป). *ร่องรอยราชดำเนิน*. <https://sites.google.com/view/traces-of-ratchadamnoen/home>.
- มิวเซียมสยาม. (ม.ป.ป). *คู่มือภัณฑารักษ์ร่องรอยราชดำเนิน*. <https://archives.museumsiam.org/index.php/exh-tmp-24-01-001-2>.
- สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ. (2561). *National Discovery Museum Institute สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.)*. สืบค้น 13 พฤศจิกายน 2566, จาก <http://knowledge-center.museumsiam.org/book-detail/6812#.X2t4tWgzY2w>
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2548). *การสร้างความเป็นไทย กระแสหลัก และ "ความจริง" ที่ "ความเป็นไทย" สร้าง*. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์.
- Beck, L., & Cable, T. T. (2011). *The gifts of interpretation*. Urbana: Sagamore Publishing.
- ICOM. (2022). *ICOM announces the alternative museum definition that will be subject to a vote*. <https://icom.museum/en/news/icom-approves-a-new-museum-definition/>
- ICOM. (2022). *Museum Definition*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>

- Kapukotuwa, A. (2017). Museum Exhibition, Interpretation and Communication Techniques. *International Journal of Research in Economics and Social Sciences (IJRESS)*, 7(2), 168-179.
- Nora, P. (1989). *Between Memory and History: Les Lieux de Memoire*. Special Issue: Memory and Counter-Memory/Spring.
- Papaioannou, G., & Stergiaki, A. (2012). Students as Co-Curators in the Virtual Museum of Folk Musical Instruments for Children: Roles, Rules and Realities. *International Journal of Heritage in the Digital Era*, 1(4), 631-645.
- UNESCO Director-General, Bokova, I. G. (2016). *Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society adopted by the General Conference at its 38th Session, Paris, 17 November 2015, Conference proceeding in Conference 38th Session, Paris, 17 November 2015*. (pp. 1-58), UNESCO. สืบค้น 1 ธันวาคม 2566, จาก <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246331>
- Wells, M., Butler, B. H., & Koke, J. (2016). *Interpretive planning for museums: Integrating visitor perspectives in decision making*. Routledge Publishers.